

*Серватюк Людмила Василівна,*  
доцент кафедри загальноправових  
дисциплін Національної академії  
Служби безпеки України, кандидат  
юридичних наук, доцент

## **МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ**

Правову основу що визначають міжнародні стандарти правового статусу військовополонених складають: Конвенція про права і обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни (Гаага, Нідерланди, 18.10.1907 р.), Конвенція про поводження з військовополоненими (III Женевська Конвенція, ООН, 1949 р.), Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), (ООН, 1977), Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II), (ООН, 1977) та інші звичаєві норми міжнародного гуманітарного права.

Стаття 4 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року визначає: військовополонені – це особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; с) вони носять зброю відкрито; д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;

3) Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

4) Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів

військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи встановленого зразку;

5) Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

б) Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [2].

Отже, статус військовополонених надається законним учасникам військових дій (комбатантам), тобто статус військовополоненого є вторинним щодо статусу комбатанта.

Зазначені особи вважаються військовополоненими з моменту коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації. У тих випадках, коли з'являється сумнів, чи належать особи, які брали участь у воєнних діях і потрапили в полон, до військовополонених, то такі особи користуються захистом II Женевської Конвенції доти, доки їх правовий статус не буде визначений компетентним трибуналом.

Військовополонені перебувають в руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Саме держава, що тримає в полоні, несе міжнародно-правову відповідальність за порушення стандартів (гарантій) поводження з військовополоненими. А у разі передачі на утримання військовополонених іншій державі, відповідальність за дотримання положень Конвенції буде нести держава, що прийняла полонених. Отже, з моменту отримання статусу військовополоненого особа підпадає під захист Конвенції, за дотриманням положень якої несе відповідальність держава, яка утримує військовополонених.

Проведений аналіз норм міжнародного гуманітарного права дає можливість визначити міжнародні стандарти правового статусу військовополоненого. Ці норми містять чітко

визначені вимоги щодо поводження з військовополоненими, їх права та гарантії, а саме:

– гуманне ставлення – заборона насильства, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. Заборонено піддавати фізичному каліцтву або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах;

– заборона дискримінації за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань або за іншими аналогічними ознаками, за винятком випадків привілейованого режиму, який може бути встановлений з причин стану їх здоров'я, віку чи професійної кваліфікації;

– чітко визначені правила організації таборів військовополонених та умов у них, а саме: санітарно-гігієнічні, соціально-побутові умови; питання збереження внутрішньої військової субординації, свободи листування та духовно-інтелектуальної діяльності;

– військовополонені мають право на: медичне обслуговування; харчування та питну воду; грошову винагороду за їх працю у сумі неменше, за чверть швейцарського франка за повний робочий день; право подавати клопотання стосовно умов полону, яким їх піддають; мати при собі речі особистого користування, гроші, документи, що посвідчують особу. Відмітні знаки й знаки державної належності, нагороди та предмети, які мають насамперед особисту або суб'єктивну цінність, вилучати заборонено;

– військовополоненого не можна відправити (утримувати) в район ведення бойових дій, а також заборонено використовувати його для захисту будь-яких пунктів чи районів від військових операцій (примушувати їх воювати на стороні противника);

– військовополонені повинні мати укриття від повітряних атак та інших небезпек війни в такій самій мірі, в якій їх має місцеве цивільне населення;

–військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію. Допит здійснюється мовою, яку вони розуміють;

–військовополонені підпорядковуються нормам, які дійсні в збройних силах держави, що їх утримує. На полонених можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення: штраф у розмірі не більше 50 % авансу в рахунок грошового забезпечення; позбавлення додаткових пільг; позачергові наряди тривалістю не більше двох годин на день (крім офіцерів); арешт. Колективні дисциплінарні заходи, що завдають шкоди харчуванню, забороняються;

–військовополонений, який намагається втекти і якого спіймано до здійснення втечі, підлягає лише дисциплінарному стягненню, навіть у випадку рецидиву. Застосування зброї проти військовополонених, зокрема проти тих, які тікають або намагаються здійснити втечу, є надзвичайним заходом, якому завжди повинні передувати попередження, що відповідають обставинам.

В Україні до 24 лютого 2022 року існували певні нормативні й організаційні проблеми щодо створення державної системи з питань здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими й інтернованими особами. З початком повномасштабного вторгнення Україна стикнулася з новими викликами у сфері міжнародного гуманітарного права.

Якщо раніше вирок стосовно військовополонених були одиничними й загалом держава воліла якнайшвидше їх обміняти для того, щоб повернути додому захисників України, то зараз вона утримує їх у спеціально відведених місцях, збирає докази вчинення окремими з них воєнних злочинів, частково здійснює обмін, ухвалює вирок стосовно них, тобто має справу з повноцінними військовополоненими [4].

За час повномасштабної війни спільними зусиллями Офісу Генерального прокурора, Міністерства юстиції України, Міністерства оборони України та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, а також Служби безпеки України проведено значну роботу щодо:

- унормування правового статусу військовополонених;

- кваліфікації дій військовополонених з урахуванням імунітету комбатанта;
- визначення їх процесуальної ролі в розслідуванні воєнних злочинів;
- забезпечення гарантій їх утримання відповідно до положень міжнародного гуманітарного права;
- налагодження політичної процедури обміну військовополонених.

В подальшому Україна має використати всі наявні міжнародні та регіональні важелі щодо удосконалення механізму застосування інституту міжнародно-правової відповідальності та притягнення до відповідальності за грубе порушення загальноприйнятих норм і принципів міжнародного права, а також за неправомірні діяння (злочини). На сьогодні це є важливим додатковим компонентом забезпечення реальної відповідальності російської федерації, її посадових осіб й військовослужбовців, незалежно від їх статусу, винних у вчиненні воєнних злочинів та злочинів проти людства.

#### ***Список використаних джерел***

1. Про захист жертв війни: Женевські Конвенції 1949 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154).
2. Про поводження з військовополоненими 1949 року: Третя Женевська Конвенція ООН від 8 червня 1977 року / Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. Київ: Верховна Рада України, 1990.
3. Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: IV Конвенція, Гаага, 1907 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_222#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text).
4. Томак М., Бродік П., Волкова Н., Павлюк А., Винокуров І. «В'язні війни. Міжнародна практика щодо звільнення полонених, заручників і політв'язнів: висновки для України». 2018. 77 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Viazni-Viyny-mizhnarodna-praktyka.pdf>.